

Ľudová umelecká výroba ako súčasť kultúrneho dedičstva

Libuša Jaďudová

Mgr. Libuša Jaďudová
Museum of Folk Art Production
Dlhá 8/C
900 31 Stupava
Slovakia
e-mail: libusa.jadudova@uluv.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2019, 7:1:177-191

Folk art production as a part of cultural heritage

Folk art production is a valuable part of cultural heritage and a significant form of expression of the creative arts of previous and present generations. The article is a reflection on the development of folk production in Slovakia from the end of the 19th century, when folk production was organized by cooperations and associations. The activities of these institutions gradually created favourable conditions to capture and ensure the development of folk art production. In 1945, it was possible to make the first attempt to underpin the development of folk art production in its entire scale.

Key words: society, producers' cooperative, craft, folk, production, cultural heritage, Slovakia

Ľudová umelecká výroba predstavuje cenný kultúrny odkaz a je významným prejavom tvorivých umeleckých síl predchádzajúcich aj súčasných generácií. Príspevok predstavuje nahliadnutie do vývoja ľudovej výroby na území Slovenska od konca 19. storočia, keď ľudovú výrobu organizovali družstvá a spolky ako napríklad Izabella, Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu, Lipa, Detva, Štátny ústav pre zveľaďovanie živností či Spolok pre zveľaďovanie domácej výroby. Väčšinou boli zamerané len na jednu časť ľudovej výroby, predovšetkým výšivku a jej aplikáciu, prípadne na tkaniny a čipky, niektoré aj na iné materiálové skupiny. Činnosť týchto inštitúcií postupne vytvorila priaznivé podmienky na podchytenie a zabezpečenie rozvoja ľudovej umeleckej výroby a v roku 1945 sa tak mohol urobiť prvý pokus o podchytenie zabezpečenia rozvoja ľudovej umeleckej výroby v celej jej šírke.

Ľudová umelecká výroba je charakterizovaná ako organizovaná výroba úžitkových a dekoratívnych predmetov, ktoré sú vyhotovené z tradičných materiálov tradičnou technológiou. Jej formy výrazne ovplyvňovali a aj stále ovplyvňujú organizátori tejto činnosti (spolky, družstvá, inštitúcie). Za hlavné kritérium ľudovej umeleckej výroby je považovaná výtvarná hodnota výrobku. Pod pojem ľudová umelecká výroba bola zaradená väčšina vyrobených predmetov po domácky, ktoré sa používali vo vidieckom prostredí. Termín ľudová umelecká výroba sa začal používať v druhej polovici 19. storočia (s dôrazom aj na estetickú stránku predmetu), čo súviselo s procesom národného uvedomenia. Národný ornament sa stal hlavným znakom tejto výroby, znázorňovaný bol na výrobkoch všetkých druhov materiálu rôznymi výrobnými technikami.¹

Ku koncu 19. storočia bolo organizovaných viacero výstav ľudového umenia, ktoré prezentovali doma aj v zahraničí najmä výšivky a čipky, čo následne viedlo k zvýšenému

¹ *Elektronická encyklopédia. Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom.* Heslo Ľudová umelecká výroba. [citované dňa 11. júla 2018]. Dostupné na internete: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/ludova-umelecka-vyroba/>.

Obr. 1: Vyšivávaný golier na ženské šaty. Spolok Izabella. Múzeum Ľudovej umeleckej výroby ŰLUV / foto: Digitalizačné centrum Múzea SNP

záujmu verejnosti o tieto výrobky. Za spomenutie stojí napríklad výstava výšiviek v roku 1887 v Turčianskom Sv. Martine, ktorá sľubovala skvelý a dôstojný úvod k sústavnej starostlivosti o Ľudovú umeleckú výrobu. Výstavu pripravila Živena a na základe spomienok Oľgy Krčméry, ktorá sa od roku 1924 stala jej predsedníčkou, si môžeme urobiť obraz o vtedajšej situácii a vnímaní Ľudovej umeleckej výroby: „Do martínskej výstavky sme ani my Slovenky nevedeli mnoho o našich výšivkách a o našom Ľudovom umení vôbec, hoci som za mladi bývala medzi Ľudom, ktorý svoj kroj bobato zdobil výšivkami... Celé leto a celú jeseň, kde sa išlo niekoľko slovenských dám, prvá téma rozhovoru bola nekonečná chvála výšiviek a krojov a čo ktorá skúsila v Martine. Dovtedy Slovenky niečo podobné nezažili. O kroje a výšivky Ľudové sa nik nezaujímal. Od sriadenia tejto výstavky počnúc začali naše dámy Ľudové výšivky upotrebovať na okrasy svojich oblekov a bytov, nadoštetko vyšívane blúzky, detské šatočky a mužské košeľe po výstavke veľmi vychytili a šírilo sa to čím ďalej, tým viac.“²

Slovenská politika pred 1. svetovou vojnou ovplyvňovala aj spôsob a formy starostlivosti slovenských činiteľov a inštitúcií o Ľudovú umeleckú výrobu. Na jednej strane sa vyznačovali zápalistým, nadšeným až entuziastickým postojom, ktorý bol ale spojený s idealistickou nereálnosťou. Na druhej strane bol postoj reálnejší, skoro až prízemnejší, s dôrazom na riešenie aj materiálnych a vecných otázok v rámci Ľudovej umeleckej výroby. Prvú líniu reprezentovali osobnosti, ktoré boli v spoločnosti považované za vážené a autoritatívne.

K týmto patrili napríklad Pavel Sochán, Viliam Pauliny či Elena Šoltésová.

Pre správnejšie pochopenie starostlivosti o Ľudovú umeleckú výrobu by bolo možno dobré spomenúť nasledovné. Síce Josef Vydra hovoril, že „morálny a sociálny význam Ľudového vyšívania už dávno pochopili slovenskí vlastenci“, tento názor bol však považovaný za veľmi idealizujúci hlavne z týchto dôvodov: význam Ľudového výtvarného umenia vo vzťahu k iným odvetviam Ľudového umenia bol zo strany slovenských vlastencov pochopený dost neskoro. V rámci duchovnej kultúry³ sa zbierali Ľudové prejavy najmä v podobe piesní či povestí dlhé roky, oproti

² OKRUCKÝ, Ján. *Spoločnosť Ľipa a jej zástoj v snahách o organizáciu slovenskej Ľudovej umeleckej výroby*. Vjaskumná správa č. 17. Bratislava, 1956, s. 5.

³ Delenie na Ľudové obyčaje a folklór, v rámci ktorého je folklór slovesný, hudobný, Ľudový tanec, dramatický a detský.

Obr. 2: Košielka detská. Spolok Izabella. Múzeum ľudovej umeleckej výroby ÚLUV. Foto: Barbara Neumannová, ÚLUV

tomu materiálna kultúra Ľudí v takom rozsahu nezaujímalá. Do pozornosti sa začala dostávať až po vyše 60 rokoch od vydania zbierky *Písne svetské ľudu slovenského v Uhroch*.⁴ Zaujímavosťou je aj fakt, že osoby, ktoré sa najviac snažili o povznesenie slovenskej ľudovej umeleckej výroby, nevyrastali v prostredí, v ktorom by prichádzali do kontaktu s ľudovým výtvarným umením. Pavel Socháš vyrastal v krajoch, kde sa nevyšívalo, slovenské vyšívky ho zaujali v roku 1885. Elena Šoltéssová nepoznala slovenské ľudové vyšívky, pokiaľ sa nezoznámila so súkromnou zbierkou Pavla Socháša.⁵

Izabella

Koncom 19. storočia (1895) vznikol v Bratislave spolok Izabella, ktorý sa venoval predovšetkým výrobe vyšíviek. Ornamenty aplikovali vyšivačky na profánne,⁶ aj sakrálné textilie (Obr. 1 a 2). Celý názov spolku bol Ženský spolok pre podporu domáceho vyšivačského priemyslu v Prešporke a okolí. O vznik spolku sa zaslúžila belgická arcikňažná Izabella Habsburská (Nathalie Isabelle Hedwige Francoise de Croÿ), ktorá bola vydatá za Fridricha Rakúsko-Tešínskeho. Zásluhou jej učiteľa maďarčiny sa zoznámila s prácami Márie Hollóssyovej, poštmajsterky pošty v Križovanoch nad Dudváhom (vtedy Kerestur), ktorá neskôr viedla vyšivačskú školu v Cíferi. Po vzniku spolku dala Izabella zriadiť ďalšie vyšivačské školy podľa vzoru cíferskej, v ktorých boli združované nadané miestne vyšivačky. K najvýznamnejším dielňam patrili dielne v Cíferi, Dubnici nad Váhom, Lopašove, Papradne či Zavare.⁷ Vyšivačky používali pri svojej práci najkvalitnejšie materiály, ako napríklad kovové pozlátené nite, bavlnené nite, jemný vlnený žoržet, hodváb, etamín. Na sakrálné textilie používali napríklad hodvábný satén či pravú zlatú niť.⁸ Roku 1904 pracovalo pre Izabellu okolo 800 vyšivačiek.⁹

Založenie spolku možno pokladať za počiatky organizovanej starostlivosti o ľudovú umeleckú výrobu na Slovensku. Organizácia bola podporovaná (aj finančne) vládou, zaujímavosťou ale bolo, že slovenské vyšívky uvádzal len ako uhorské, bez označenia etnického pôvodu, aj keď išlo o vyšívky slovenské, ktoré vytvorili slovenské ženy.¹⁰ Maďarsky orientovaná Izabella po 1.

⁴ Ján Kollár: Národné spiewanky, Eudovít Štúr: O národných písniach a pověstech plemien Slovenských.

⁵ OKRUCKÝ, ref. 2, s. 1-2.

⁶ Najznámejší typ odevu bol Izabella blúzky.

⁷ SZABÓOVÁ, Nela. Kvalita a originalita – Spolok Izabella. In: *Remeslo, umenie, dizajn*. roč. 19, 2018, č. 1, s. 21; SZABÓOVÁ, Nela. Úspechy vyšíviek z produkcie Spolku Izabella na medzinárodnom trhu. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 6, 2018, č. 1, s. 95-103.

⁸ SZABÓOVÁ. Kvalita a originalita..., ref. 7, s. 22-23.

⁹ BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter et al. *Encyklopédia ľudovej kultúry na Slovensku 1*. Bratislava: Veda, 1995. s. 208.

¹⁰ STANO, Pavol. *Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu v Skalici. Výskumná správa č. 18*. Bratislava, 1957, s. 6.

svetovej vojne zanikla, jej funkciu prevzal v roku 1919 štátny ústav Detva.¹¹

Spoločnosť pre Ľudovú keramikú

V roku 1908 založil architekt Dušan Jurkovič spolu so Samuelom Zochom a Vladimírom Jurkovičom Spoločnosť pre Ľudovú keramikú v Modre. Akciová spoločnosť bola založená pod názvom Karol Žák a spol., neskôr bola premenovaná na Družstvo. Spoločnosť bola priamym pokračovateľom Keramicko-priemyselného učilišťa založeného v Modre roku 1883.¹² Spoločnosť dbala hlavne na to, aby sa v jej dielnach vyrábala tradičný Ľudový riad a v roku 1918 zažíval zlatú éru v dôsledku veľmi veľkého dopytu po modranskej keramike. Novú vzorkovnicu výrobkov, ktorá obsahovala 259 kresieb tradičných výrobkov, pre dielne zostavil Heřman Landsfeld a Ján Ludvig. Od roku 1922 do 2. svetovej vojny fungovala spoločnosť pod názvom Slovenská keramika, účastinná spoločnosť, v roku 1952 sa stala umelecko-výrobným družstvom pod názvom Slovenská Ľudová majolika. V 60. rokoch 20. storočia bola spoločnosť na základe rozhodnutia štátu zlúčená s výrobnými družstvami Kroj a Detva.¹³ V roku 1968 sa osamostatnila a až do roku 2016 a pôsobila ako družstvo Ľudovej umeleckej výroby.¹⁴

Družstvo pre speňaženie domáceho Ľudového priemyslu

Družstvo založili v roku 1910 v Skalici ako prvú slovenskú inštitúciu na organizovanie starostlivosti o Ľudovú výrobu, domácku výrobu, jej propagáciu a predaj. Družstvo bolo založené hlavne na základe osobnej iniciatívy Dr. Pavla Blahu.¹⁵ Zakladajúce valné zhromaždenie sa zišlo 30. 3. 1910 v katolíckom kostole v Skalici, otvorila ho Anna Jurkovičová. Prítomných účastníkov oboznámila vo svojom úvodnom prejave o najhlavnejších dôvodoch, ktoré stáli za založením družstva. Vyzdvihla predovšetkým živú Ľudovú umeleckú výrobu v okolí Skalice a v širšej oblasti, ktorej treba venovať pozornosť a upozornila na nekalé praktiky priekupníkov, ktorých nezaujímala hodnota Ľudových umeleckých výrobkov ako výsledku činnosti, ale sledujú len svoje obchodné záujmy. Okrem prijatia stanov sa na ňom ustanovila aj správa družstva. Stanovy družstva hovorili o tom, že cieľom je „*skupovanie a speňaženie domáceho Ľudového priemyslu doma a v cudzozemsku zhotovených, a síce: umeleckých výrobkov z dreva, slamy, palachu, hlíny, kovu, ale zvlášte rozličných Ľudových výšiviek, čipiek, starých a nových predmetov Ľudového kroja. Otvoriť nové zdroje zarábku pre chudobné vidiecke ženy, zamestnávať cez zimu dorastajúcu mládež, dvíhať takto čistý zisk často vykorisťovaných Ľudových umelcov a šíriť medzi nimi zúžnosť. Ďalej prekažiť vynášanie starých a nových Ľudových priemyselných článkov a tým zdvíhať rozkvet domáceho Ľudového priemyslu. Snažiť sa vytvoriť pekný vkus a štýl s použitím starých vzorov a foriem k potrebám domáceho života a moderných požiadaviek*“.¹⁶ Stanovy družstva boli zámerne pripravené v takomto znení, pretože sa zakladatelia družstva obávali, že v inej formulácii a pri už existujúcom spolku Izabella by bolo založenie družstva

¹¹ PODOBOVÁ, Katarína. Organizovanie Ľudovej umeleckej výroby na Slovensku. In: *Ústredie Ľudovej umeleckej výroby v Bratislave 1958 – 1988 : Zborník k 30. výročiu vydania zákona o Ľudovej umeleckej výrobe a umeleckých remeslách*. Bratislava : ŠPTÚ, 1988, s. 4.

¹² PETRAKOVIČOVÁ ŠIKULOVÁ, Agáta. Hore Modrou maľovaná dlážka... alebo krátke zamyslenie nad modranskou keramikou. In: *Remeslo, umenie, dizajn* (ďalej RUD), roč. 17, 2016, č. 4, s. 12-13.

¹³ PALÍČKOVÁ-PÁTKOVÁ, Jarmila. *Ľudová výroba na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1992, s. 20.

¹⁴ Modranská majolika bola na návrh OZ Slovenská Ľudová majolika a BSK zapísaná do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska v roku 2017.

¹⁵ O založenie družstva sa zaslúžili aj Anna Jurkovičová, Katarína Smieskolová, Gizela Blahová, dr. Ľudovít Okánik, kaplán Jozef Novák, Emília Boorová, Šarlota Klementisová a Ľudmila Markovičová.

STANO, ref. 10, s. 9.

¹⁶ STANO, ref. 10, s. 10-11.

znemožnené zo strany vládnych činiteľov. Skutočný a pravý zámer zakladateľov – zachovať, zveľadiť a propagovať slovenské ľudové umenie – sa teda v stanovách utajil a nahradený bol zdôrazňovaním hospodársko-sociálnych cieľov. Z takých istých dôvodov sa zámerne do prvého riadneho vedenia družstva nezaradili verejne pôsobiaci činitelia, ktorí stáli za založením družstva, dostali sa tam výlučne skalické ženy.

Družstvo sa vo svojej činnosti orientovalo najmä na čipky a výšivky západného Slovenska a ich použitie na odevoch a v bytovom textile, na kroje (hoci jeho stanovy zahrňovali všetky odvetvia ľudovej výroby). Jednotlivci, ktorí sa už predtým zaujímali o kroje,¹⁷ sa v kraji zoznamovali s vyšivačkami a začali im zadávať prácu a sprostredkovať jej odpredaj.

Po roku 1918 zaradilo družstvo do okruhu svojho záujmu aj výšivku z detvianskej oblasti (výšivka krivou ihlou), vyrezávané piesty z Kráľovej pri Modre, výrobu zo slamy vo Vrbovcich, hračky a keramiky. V celkovej organizácii výrobnej činnosti skalického družstva boli dôležitým spojovacím ohnivkom vidiecke spolupracovníčky, takzvané „faktorky“, ktoré viedli a organizovali výrobu v jednotlivých výšivkárskejších oblastiach. Prevažujúce zameranie na výšivku viedlo k tomu, že sa pre družstvo vžil názov *Výšivkárske družstvo v Skalici*.¹⁸ Pre propagáciu výšiviek organizovalo družstvo výstavy, najmä v Čechách a na Morave, kde ich do roku 1918 uskutočnilo takmer 50.¹⁹ Najvýznamnejšia bola účasť družstva na Slovenskej výstave v Londýne v roku 1911, na ktorej vystavili diela majstrov Slovácka (moravského Slovenska) a ľudový textil zo Slovenska a Moravy. Najväčší význam výstavy spočíval hlavne v tom, že sa do sveta dostali slovenské ľudové umelecké výrobky pod vlastným menom a ako diela slovenských ľudí. Po roku 1918 mali už výstavy skôr obchodný, ako kultúrny a propagačný charakter. V roku 1922 sa dostalo družstvo do finančnej krízy. Vedenie chcelo výraznú stratu, ktorá ohrozovala existenciu družstva, uhradiť financiami z predaja vlastných dokumentačných zbierok štátu. Tento zámer sa nepodaril, družstvo nakoniec stratu uhradilo iným spôsobom. Začiatkom toho istého roku vstúpilo družstvo za člena Ústredného družstva v Bratislave, čo malo za následok zmenu stanov a ich prispôbenie cieľom Ústredného družstva. Zmena sa však neodrazila na akejkoľvek forme subvencie smerom do družstva. V období rokov 1923 až 1949 sa činnosť družstva uberala skôr ustáleným a pomerne rovnomerným rozsahom, aj keď sa vynárali problémy s nedostatočným odbytom výrobkov, ktoré ale samotné družstvo nevedelo ovplyvniť.²⁰ Od 30. rokov sa družstvu častejšie podarilo dostať subvencie od ministerstva školstva a národnej osvety, ministerstva obchodu alebo od krajinského výboru. Rôzne udalosti, ktoré nasledovali po skone zakladateľa družstva Pavla Blahu v roku 1928, vyústili v rámci chodu družstva do rozhodnutia, že družstvo v roku 1939 pristúpilo za člena *Spolku pre zveľádovanie domácej výroby na Slovensku*. V roku 1946 sa stalo členom Ústredia ľudovej umeleckej výroby v Bratislave. Aj napriek pomoci, ktorú Ústredie poskytovalo družstvu, nebolo možné odvrátiť jeho postupný zánik a pristúpilo sa k postupnej likvidácii. Vyše 40-ročné pôsobenie družstva ukončil 8. 8. 1952 výmaz z podnikového registra Ľudového súdu v Bratislave.²¹

¹⁷ Anna Jurkovičová, Emília Boorová – ľudové výšivky; Gizela Blahová – ľudový textil. STANO, ref. 10, s. 9.

¹⁸ STANO, ref. 10, s. 11-23.

¹⁹ BOTÍK, ref. 9, s. 112.

²⁰ Napríklad hospodárske výkyvy celoštátneho dopadu, štátoprávne zmeny či daňová politika.

²¹ STANO, ref. 10, s. 16-30.

Lipa

Účastinárska spoločnosť pre napomáhanie ľudového priemyslu so sídlom v Turčianskom Sv. Martine vznikla v roku 1910, založená bola aj z podnetu Živeny.²² Na fungovanie spoločnosti bol potrebný základný kapitál, ktorý sa skladal z určitého počtu účastín s nominálnou hodnotou 25 korún. Nízka hodnota účastín bola stanovená zámerne, zrejme kvôli tomu, aby bolo upisovanie umožnené čo najširším vrstvám obyvateľstva. Zakladajúce valné zhromaždenie zvolala menom zakladateľiek 3. 8. 1910 Elena Šoltésová,²³ stanovky Lipy vypracoval Viliam Pauliny, ktorý bol neskoršie označovaný ako „prvý iniciátor i činný účastník pri zakladaní Lipy“.

Hlavnou úlohou Lipy bolo organizovanie výroby a sprostredkovanie predaja ľudových umeleckých výrobkov, najmä výšiviek, starostlivosť o udržanie tradičnej formy výšivky vo všetkých jej zložkách a jej prenos aj do mestského prostredia.

V prvých rokoch svojej činnosti Lipa vyrábala a predávala výšivky, čipky, detskú a dámsku konfekciu, posteľnú a stolnú bielizeň, bytový textil, krojové súčiastky. Boli zastúpené tylové výšivky „prešporské“, nitrianske, slatinské, detvianske, očovské, hontianske, tekovské a trenčianske vzory. Okrem textilu sprostredkovala Lipa predaj modranskej keramiky, hračiek, košíkárskych, drevených a drotárskych výrobkov.

Organizácia výroby bola zabezpečená osobným kontaktom s vyšivačkami, ktorým sa odovzdal materiál na výrobu, hotový výrobok posielali naspäť poštou, pričom uviedli aj výšku odmeny za prácu. Aby ale všetko fungovalo tak, ako malo, bolo potrebné mať vyšivačky a čipkárky, ktorým by sa zadelila práca. Lipa tak zadala prvé práce vyšivačkám a čipkárkam na jeseň roku 1910. Narážali ale pritom na ťažkosti, ktoré boli spôsobené absenciou poznania spoľahlivého a úplnejšieho prehľadu o výskyte ľudovej umeleckej výroby ako v rámci teritória, tak i v rámci materiálových druhov. K lepšiemu poznaniu problematiky chýbali systematické výskumné podklady a literatúra o slovenskej ľudovej umeleckej výrobe bola skromná. Tieto nedostatky tak riešila aj odborná pracovníčka Lipy Anna Šenšelová. Okrem samoštúdia ohľadom získavania potrebných chýbajúcich informácií chodila osobne po regióne a zháňala aj adresy vyšivačiek, tiež zabezpečovala výrobný materiál. Niekedy trvala takáto cesta za informáciami aj mesiac.²⁴ S menom tejto výbornej odbornej pracovníčky je neodmysliteľne spájané položenie základov pre sústavnú výšivkársku výrobu v rámci Lipy, ako aj ďalšia činnosť Lipy na poli slovenského výšivkárstva.

Činnosť Anny Šenšelovej v oblasti ľudovej umeleckej výroby bola význačná aj v tom, že za celý čas existencie Lipy sa nebolo potrebné zaoberať otázkou výtvarnej hodnoty vyrábaných výšiviek. Prísne, spoľahlivo, ale aj citlivo dbala na pravosť, pôvodnosť a vernosť ľudových vzorov a ornamentov na výšivkách. Dôležité to bolo hlavne preto, lebo niekedy samotné vyšivačky sklzli do roviny používania pochybných vzorov či odkresľovania z rôznych rodinných či módných časopisov. Svojou erudovanosťou dokázala A. Šenšelová tieto vplyvy eliminovať, pričom ale nikdy neobmedzovala vlastnú tvorivú fantáziu ľudových umelkýň, naopak nechala dostatočne veľký priestor pre jej rozvoj. Vzory nepredpisovala, neprikazovala, ale vysvetľila

²² Spolok Živena bol založený 4. 8. 1869 v Turčianskom Sv. Martine. Po 40-ročnej prestávke (v roku 1990) bola činnosť spolku obnovená na základe výzvy spisovateľky Hany Zelinovej.

²³ Správkynou spolku bola do roku 1922 Elena Šoltésová, Anna Rolková, Margita Pauliny-Tóthová – podpredsedníčky, Fedor Jesenský – pokladník, Anna Šenšelová – pokladníčka, starala sa aj o výrobnú a výtvarnú stránku výšiviek. OKRUCKÝ, ref. 2, s. 14.

²⁴ Žandári podľa príkazu vrchnosti sledovali každú akciu, ktorú Lipa vykonávala a mala tak slovenský charakter. Na jednej z ciest Annu Šenšelovú aj s jej spolupracovníčkou Ruženou Novákovou z Trnavy zavreli do väzenia a držali ich tam niekoľko dní. OKRUCKÝ, ref. 2, s. 16.

funkciu výšivky na príslušnom predmete. Toto bolo dôležité hlavne preto, že veľký podiel na výrobe Lipy mali vyšívané odevy a odevné súčiastky.²⁵

Lipa od začiatku svojho pôsobenia vyvíjala aj bohatú a úspešnú výstavnú činnosť.²⁶ Od roku 1914 vydávala časopis *Živena*, neskôr zintenzívnila vydavateľskú činnosť a začala vydávať zbrané spisy slovenských spisovateliek Terézie Vansovej, Eleny Šoltésovej, Ľudmily Podjavorinskej či Boženy Slančíkovej-Timravy. Tieto zmeny dali podnet na vznik edičného oddelenia, čo bolo treba upraviť aj v stanovách Lipy. Táto činnosť, i keď záslužná, bola ale na úkor ľudovej umeleckej výroby. Hospodársku činnosť Lipy poznačila 1. svetová vojna, ku koncu vojny sa však záujem o ľudové umelecké výrobky opäť objavil, ale bol stále problém so zásobovaním materiálom. Niekoľko opatrení zo strany štátu prinieslo ľudovej výrobe prevratové obdobie – štát mal ľudovej umeleckej výrobe venovať viac pozornosti. Zriadený bol Vládny komisariát pre zachovanie umeleckých pamiatok, ktorý viedol architekt Dušan Jurkovič. Lipa dostala svoju prvú subvenciu od štátu až v roku 1920, konkrétne z ministerstva školstva a národnej osvety na založenie kožušnickej školy a dielne v Mošovciach.²⁷

V tom istom období bol zriadený ateliér Lipy, ktorého poslaním bolo rozširovať uplatnenie výšiviek, utvárať a formovať vkus, zostavovať módnú prílohu časopisu *Živena* či usporadúvať výstavy. Lipa založila pobočky v Trenčíne a Piešťanoch, ktoré však museli neskôr zatvoriť. Po viacerých snahách o podporu zo strany štátu (žiadosti podávané od roku 1926) dostala spoločnosť štátnu subvenciu, ktorá jej bola vyplácaná v období rokov 1930 až 1940. V decembri 1927 zriadila Lipa „*stálu výstavku a predajňu*“ v Bratislave v budove Tatra banky, zrušená bola v roku 1938.

Chod spoločnosti tiež nepriaznivo ovplyvnila 2. svetová vojna, čo sa ale zlepšilo krátko po skončení vojny a až do roku 1951 pracovala Lipa bez problémov. V roku 1951 vstúpila spoločnosť v dôsledku ustanovení zákona č. 243/1949 Zb. o účastinných spoločnostiach do likvidácie.²⁸

Zväz slovenského ľudového priemyslu

Celoslovenská organizácia, ktorá mala úsilie obsiahnuť v rámci ľudovej umeleckej výroby všetky výrobné materiály a celú oblasť Slovenska, vznikla v roku 1910 v Turčianskom Sv. Martine aj za účasti spoločnosti Lipa. Inštitúcia mala združovať všetky podniky ľudovej umeleckej výroby, sústreďovať prebytky výrobkov, ktoré členské podniky sami nepredali, mala sa starať o odbyt týchto výrobkov vo vlastných predajniach, najmä v Bratislave a kúpeľných mestách, usporiadať výstavy a organizovať export ľudových umeleckých výrobkov do zahraničia.²⁹

Detva

Výrobné družstvo so sídlom v Bratislave s názvom *Detva, československej ľudový umelecký priemysel, účastinná spoločnosť* vznikla v roku 1919. Po prevrate prevzala funkciu zrušeného uhorského spolku Izabella, pričom ju ale rozšírila na celý rad nových odborov, ktoré súviseli s domáckym priemyslom a ľudovým umením na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Organizovala výrobu

²⁵ OKRUCKÝ, ref. 2, s. 14-18.

²⁶ Napríklad výstava Priemyselnej a obchodnej komory v Košiciach, výstava krajinárskeho a domáceho priemyslu v Míškovci, výstava slovenských výšiviek a keramiky vo Viedni, v Hradci Králové a inde. OKRUCKÝ, ref. 2, s. 21.

²⁷ VALENTOVÁ, Zora. Lipa – účastinárska spoločnosť pre napomáhanie ľudového priemyslu. In: *RUD*, roč. 11, 2010, č. 3, s. 18.

²⁸ OKRUCKÝ, ref. 2, s. 32-34.

²⁹ PODOBOVÁ, ref. 11, s. 5.

textilných výrobkov s aplikáciou ľudových výšiviek, najmä detskú a dámsku konfekciu a bytový textil. Presnejšie vyrábala ručne pracované výšivky v rozličných technikách a materiáloch (pokrývky, záclony, závesy, bytové úžitkové predmety, obrusy, podušky, vreckovky, čepce, podbradníčky, náprsenky, prehozy, zásterky, goliere, kabelky, ručníky, dievčenské, detské a dámske blúzy, šaty, vesty, plášte). Ručne spracované čipky (paličkované, šité, siet'ované, pletené, háčkované), ručne tkané výrobky z vlny, konope, ľanu a bavlny (závesy, záclony, metrové látky na sukne, kostýmy a plášte, tkané kabelky, koberce, predložky, behúne, ručne tkané plátna), rôzne drobné výrobky z dreva, slamy, prútia, lyka, hračky, kraslice, keramiku úžitkovú aj figurálnu. Okrem svojich výrobkov predávala Detva aj ľudovú a modernú keramiku, poťahové látky, bytový textil, sklo, kožuchy, výrobky z kože a iné.

Pre Detvu bolo ľudové umenie východiskom, pričom ale konštatovala jeho postupný a nezadržateľný zánik, a to pod vplyvom pôsobnosti prenikajúcej mestskej civilizácie a mestským vplyvom. Umelecká tvorba a potenciál slovenského ľudu, preukázaná nesmiernym bohatstvom, mala byť usmernená inak a prinavrátená do „zdravých“ koľají. Bolo potrebné zachovávať čo najviac z tvorivých schopností ľudí – výrobné techniky, bohaté motívy a ornamentiku, používanie domácich materiálov. Detva špecifikovala svoje poslanie v troch rovinách: hospodárskej, sociálnej a kultúrnej. Prvú rovinu tvorilo zužitkovanie domácich síl a materiálov, zakladanie výrobných, druhú rovinu zamestnávajúce obyvateľstva chudobných krajov a tretiu rovinu jemný vkus ľudu, ušľachtilá práca a umelecká hodnota výrobkov. Tieto ciele napĺňala pomocou nasledovných krokov. Usporiadávala kurzy a z nich neskôr budovala dielne na určitý druh výroby. Výrobné oblasti Detvy boli rozdelené po celom území Slovenska a aj na Podkarpatskej Rusi, ktorá bola známa svojimi textíliami). Výrobnú činnosť Detvy organizovalo ústredie v Bratislave, spolupracovalo s početnou skupinou popredných výtvarníkov a odborníkov, tiež zabezpečovalo odbyt v tuzemsku aj v zahraničí. Detva organizovala aj výstavnú činnosť, ktorej účelom bolo propagovať odbyt výrobkov slovenského ľudového umenia.³⁰

Spoločnosť si prešla rozličnými organizačnými zmenami. Roku 1948 bola s inými družstvami zaradená do Ústredia ľudovej umeleckej výroby, v roku 1952 prešla do *Slovenského zväzu výrobných družstiev*. K dôležitým osobnostiam textilnej tvorby v ÚĽUV-e patrila aj Elena Holéczyová, ktorá v roku 1948 nastúpila do výrobného družstva Detva (patriaceho pod ÚĽUV), kde navrhovala predovšetkým čipky a výšivky, ale venovala sa aj odevnej tvorbe.

V 60. rokoch sa Detva zlúčila s družstvom Kroj a rozšírila aj svoj sortiment, keď popri textile výrobe začala s výrobou zo slamy, šúpolia, dreva a kože.

V roku 1987 sa zmenila organizačná štruktúra Detvy vytvorením štyroch závodov: 1. Konfekcia, 2. Drevovýroba, 3. Koža, 4. Služby a obchod. Ľudovoumelecké výrobky, hlavne výšivky, tkaniny, modrotlač, výrobky z dreva a šúpolia, predstavovali až 60 % produkcie Detvy. Exportovala hlavne do Belgicka, Holandska, Nemecka, Rakúska a USA.³¹

Spoločnosť umeleckého priemyslu

V roku 1920 (1921) vznikla Spoločnosť umeleckého priemyslu v Bratislave, ktorej zakladateľom bol Josef Vydra. Spoločnosť vznikla na koncepciu pražského združenia Artěl v Prahe,³² jednej z najvýznamnejších inštitúcií českého úžitkového umenia a dizajnu prvej

³⁰ „DETVA“, Československý ľudový umelecký priemysel, úč. spol. Bratislava : Slovenská Grafia, b. n.

³¹ BOTÍK, ref. 9, s. 91.

³² MICHALIDES, Pavol a kol. *Výtvarná kultúra výroby*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, s. 40.

polovice 20. storočia.³³ Spoločnosť mala v Bratislave, Prievidzi, Starej Alši, Ardanove a Dubovom dielne na spracovanie textilu, dielne na výrobu keramiky boli v Plaveckom Štvrtku. Úzke kontakty nadväzovali s českými a slovenskými výtvarníkmi³⁴ a rozvíjali výstavnú činnosť. Spoločnosť sa po valutovej devalvácii začlenila do spolku Detva.

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností

Inštitúcia bola zriadená vládny nariadením č. 28/1923 Sb. 1. marca 1923 ako „*výkonné miesto štátnej služby na zveľaďovanie živností v záujme zachovania remesla, domácej výroby a drobného obchodu v aktuálnych podmienkach masovej veľkovýroby*“.³⁵ Ústav svojou činnosťou nadviazal na školiťské a zveľaďovacie akcie inštitúcií sprd 1. svetovej vojny.³⁶ Ústav vznikol z podnetu Slovenskej remeselnej jednoty a snahy ministerstva obchodu, priemyslu a živností založiť aj na Slovensku podľa vzoru Čiech, Moravy a Sliezska inštitúciu, ktorá by vyvíjala praktickú vzdelávaciu, kurzovú a osvetovú činnosť³⁷ medzi živnostníkmi a ľudovými výrobcami.³⁸

Ústav organizoval okrem kurzov a školení na zavádzanie rôznych nových techník a moderných pomôcok a prístrojov pre remeselníkov aj školenia a kurzy určené pre niektoré odvetvia ľudovej výroby a to prostredníctvom zakladania dielní a družstiev v strediskách tradičnej ľudovej výroby. K týmto patrili napríklad: Družstvo pre ľudový textil v Brezne, Družstvo pre odbyt vlnených výrobkov v Dobsinej, tkáčske družstvá v Rajci a Málinci, Umelecká hračkárň v Kremnici a Družstvo pre drobný tovar v Starej Turej.³⁹

Vzniku spomenutých družstiev predchádzalo organizovanie kurzov – kurzy zamerané na hrnčiarsku výrobu v Novej Bani (hlinené hračky) a Pukanci (úžitková keramika) či kurz domácej výroby hračiek v Kremnici. Tokárske kurzy v Starej Turej boli zamerané na výrobu domáceho riadu, spomienkových predmetov a hračiek, pričom výrobu neskôr prevzalo založené družstvo. Kurz v Kyjaticiach mal snahu na uplatnenie pôvodnej domácej techniky dreveného sgrafita⁴⁰ s umožnením prechodu z výroby veľkých a ťažko predajných obilných truhiel na iný typ výroby, a to na výrobu hračiek, detského nábytku a menších spomienkových predmetov. Zastúpené boli aj ďalšie druhy ľudovej umeleckej výroby, a to kurzovou činnosťou so zameraním na čipkárstvo v Sabinove a Okrucanoch, vyšívачstvo v Bacúchu, kožušníctvo v Mošovciach, Bratislave, Turčianskom Sv. Martine a v Košiciach, rezbárstvo v Medved'ove, Spišskom Podhradí, Turčianskom Sv. Martine a Ždiari, drotárstvo v Dlhom Polí a Veľkom Rovnom či podkováčstvo a košíkárstvo.⁴¹ Zvýšený záujem o ľudovú umeleckú výrobu a jej rozvoj, ktorý bol podnietený hlavne kurzovou činnosťou, so sebou priniesol aj problémy spojené s odbytom výrobkov.

³³ Bol založený v roku 1908, zakladatelia patrili k nastupujúcej generácii výtvarníkov a teoretikov umenia. Spoločnosť sa od polovice 20. rokov 20. storočia stretávala s finančnými problémami a pod tlakom hospodárskej krízy zanikla v roku 1935. [citované dňa 13. júna 2018]. Dostupné na internete: <http://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/artel>

³⁴ František Malý, František Kysela, J. Ort, J. Krs, J. Jareš, M. Tusar, J. Votruba, J. Vodrážka, F. Polášek, J. Alexy, M. Benka. MICHALIDES, ref. 32, s. 40.

³⁵ ZELINOVÁ, Hana. Bohuslav Šippich a kyjatická hračka. In: RUD, roč. 18, 2017, č. 3, s. 14.

³⁶ PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, ref. 13, s. 22.

³⁷ Učebné dielne, oddelenie pre umeleckú výrobu, kresliarne, výstavná hala.

³⁸ BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter et al. *Encyklopédia ľudovej kultúry na Slovensku 2*. Bratislava : Veda, 1995, s. 239.

³⁹ PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, ref. 13, s. 22.

⁴⁰ Technika rytia do dreva.

⁴¹ BOTÍK, ref. 38, s. 239.

Veľká a všestranná pozornosť venovaná ľudovej umeleckej výrobe bola hlavnou zásluhou dvoch významných osobností – Bohuslava Šippicha a Karola Ondreičku, ktorí v Ústave viedli oddelenie umeleckej výroby.

Akademický maliar Bohuslav Šippich sa po prvýkrát spomínal medzi inštruktormi kurzov v roku 1926. Zaujímal sa osobitne o remeslá, ktoré súviseli s umeleckým priemyslom a to konkrétne o hračky. V rámci svojej práce mal záujem čerpať a inšpirovať sa tradičnými výrobnými postupmi a vzormi, zároveň ich ale rozvíjať, aby rešpektovali aktuálne potreby. Zdôrazňoval potrebu používania domácich surovín, miestnych výrobných tradícií s dopadom na možnosti reálneho zlepšenia hospodárskej situácie lokality a regiónu. Veľký ekonomický potenciál videl v adaptácii postupov a vzorov tradičnej výroby na nové funkcie produktu, ako boli propagačné predmety.⁴² Bohuslav Šippich mal najväčšiu zásluhu na rozvinutí výroby hračiek v Kyjaticiach. Pracovník Ústredia ľudovej umeleckej výroby Pavol Stano definoval

vplyv B. Šippicha na výrobu kyjatických hračiek nasledovne: „*Do skladby ornamentu, aký sa použil na bračkách, dost' podstatne zasiahol vlastnými návrhmi akad. maliar Šippich. Urobil tak s mierou a pochopením pre zachovanie tradičného charakteru pôvodného ornamentu, aký sa oddávna uplatnil na súsekoch. Ináč celej kyjatickej akcii (výroba hračiek v širšom rámci, použitie dreva, výrobné postupy, technika a skladba ornamentov) sa v značnej miere uplatnil vplyv výtvarníka. Podobné pokusy na Slovensku v odvetví dreva sú dost' ojedinelé a v kyjatickom prípade možno ich označiť za úspešné. Výtvarník Šippich mienil vytvoriť čosi nové, vykonal to však obozretným rešpektovaním všetkých tradičných prvkov. Nakoľko ponechal voľné pole invencii samotných ľudových výrobcov, bolo by treba blbším výskumom ešte ozrejmiť.*“⁴³

Od roku 1936 viedol odborné kurzy akademický maliar Karol Ondreička. Po založení Ústredia ľudovej a umeleckej výroby v Bratislave (1945) bola zveľaďovacia otázka zatiaľ vyriešená týmto dočasným riešením. Karol Ondreička mal na starosti zveľaďovanie dreva, kovu, kože a skla zatiaľ v Štátnom ústave v Turčianskom Sv. Martine, za týmto účelom dostal aj ročnú dovolenku od Povereníctva priemyslu a obchodu. V marci 1947 však K. Ondreička vystúpil zo služieb Ústredia ľudovej a umeleckej výroby. Ondreička za jednoročnú činnosť vyhotovil 65 návrhov na spomienkové predmety a hračky pre družstvo Javorina, rajeckých rezbárov a ostatných výrobcov.⁴⁴

Podľa údajov v Encyklopédii ľudovej kultúry na Slovensku 2 Ústav za dobu svojej existencie usporiadal 1 382 kurzov pre 33 663 účastníkov, čo znamenalo usporiadanie kurzov asi pre tretinu počtu živnostníkov na Slovensku, ktorí pochádzali hlavne z Liptova, Turca, Ponitria a stredného Považia.⁴⁵

Z iniciatívy Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností bol založený v roku 1928 spolok Slovenská práca, ktorého činnosť subvencovalo ministerstvo obchodu, priemyslu a živností. Tajomníkom spolku bol Bohuslav Šippich.⁴⁶ Spolok mal za cieľ ochranu ľudovej výroby a starostlivosť o jej uplatnenie v súčasnom živote. V rámci svojej činnosti organizoval prednášky, kurzy, pripravoval výstavy a propagoval ľudovú výrobu, podchycoval oživené druhy ľudovej umeleckej výroby, sprostredkúval odpredaj výrobkov a tiež sledoval stav ľudovej výroby. Ťažiskom činnosti spolku bolo stredné Slovensko, kde sa sústreďovala najmä textilná výroba. Okrem spomenutých činností spolok pôsobil aj pri zakladaní výrobných družstiev

⁴² ZELINOVÁ, ref. 35, s. 15.

⁴³ STANO, Pavol. *Výskum ľudových hračiek. Výskumná správa č. 22.* Bratislava, 1957, s. 15.

⁴⁴ MÁJEK, František. *Kronika ŤLUV 1945 – 1974. Výskumná správa č. 235.* Bratislava, 1984 – 1985, s. 4-10.

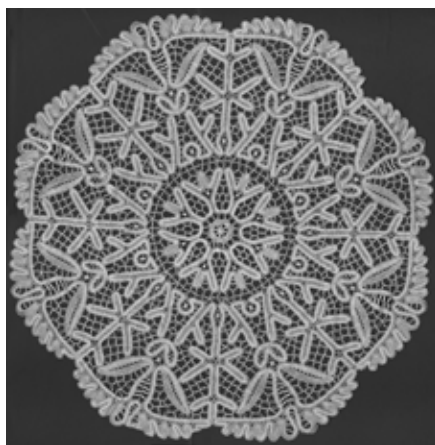
⁴⁵ BOTÍK, ref. 38, s. 239.

⁴⁶ MICHALIDES, ref. 32, s. 40.

(napríklad tkáčske družstvo v Rajci), vysielal výrobcov do odborných škôl (hrnčiari z Novej Bane a Pukanca študovali na keramickej škole v Bechyni). Spolok zanikol v roku 1938.⁴⁷

Spolok pre zveľaďovanie domácej výroby na Slovensku

Iniciátormi založenia spolku boli pracovníci Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave Eugen Jurek a Ema Marková. Nová spoločnosť, ktorú chceli založiť, mala koordinovať činnosť už existujúcich účastinných spoločností, družstiev, spolkov aj súkromných podnikov. Skúsenosti v tejto problematike nadobudli aj pri zaoberaní sa účastinnou spoločnosťou Detva, kde sa mali možnosť bližšie zoznámiť s hospodárskymi problémami ľudovej výroby. Z tohto poznania vyrástla snaha prispieť k usporiadaniu organizácie tejto zložky hospodárskeho života ako celku. Keďže snahy o založenie komorského ústavu nakoniec neprešli cez príslušné ministerské miesta, pristúpili k založeniu Spolku pre zveľaďovanie domácej výroby na Slovensku, ktorý vznikol 14. 4. 1939.

Obr. 3: Prikrývka paličkovaná, návrh Štátneho školského ústavu v Prahe. Spolok pre zveľaďovanie domácej výroby.

Múzeum ľudovej umeleckej výroby ÚĽUV / foto: Digitalizačné centrum Múzea SNP

Vo svojej činnosti sa spolok zameriaval na zveľaďovanie, podporu a propagáciu domácej výroby, ochranu hospodárskych a sociálnych záujmov domáckych pracovníkov. V auguste 1939 zverilo ministerstvo školstva, kultúry a osvetu spolku „obchodnú stránku“ čipkárskych škôl na Slovensku. Dovtedy spravoval štátne čipkárske školy Štátny školský ústav v Prahe (Obr. 3). V tomto období bolo na Slovensku päť čipkárskych škôl, resp. dielní, a to v Starých Horách, Hodruši, Kremnických Baniach (Piargy), Konošove a Lúčkach pri Kremnici, v ďalšom období pribudla dielňa v Motyčkách a Španej Doline. Týmto sa stala hlavnou a ústrednou úlohou spolku čipkárska výroba. Vedenie dielni a ich správu mali na starosti „dielovedúce“, ktorými boli odborne vzdelané ženy spolu s trojčlenným „kuratóriom“, jeho členmi boli funkcionári obecnej správy. K hlavným povinnostiam dielovedúcej bola starostlivosť o dielňu, vyučovanie paličkovanej technike,

spravovanie materiálov, odbyt – odosielanie hotových výrobkov a vyplácanie odmien – podpora za vyhotovenú prácu. Od roku 1939 do roku 1952 mali dielne spolu desať vedúcich.

Spolok dostával na niektoré dielne subvencie od ministerstva školstva, kultúry a osvetu. Náklady na správu a chod dielní v Hodruši a Starých Horách znášali obce, ktoré na to ale dostávali priamo od štátu určitý objem podpory. Pôvodnú učebnú osnovu dielní spolok nezmenil, neskôr zaviedol do výrobného plánu dielní aj pletenie čipiek podľa ľudových motívov, ktoré mali k dispozícii pracovníci alebo ich nadobúdali zberom. Okrem toho robili čipky vlnené, hodvábné aj zlaté. V mestách boli čipky pletené podľa ľudových vzorov prijaté veľmi kladne a bol po nich veľký dopyt. V roku 1941 pripravila niekoľko návrhov na čipky podľa ľudových vzorov prof. Oľga Bujnáková, od začiatku činnosti spolku ich robila Ema Marková (Obr. č. 4). V rokoch 1942 – 1943 pripravila dva návrhy prof. Elena Holéczyová a to na okolok na motív „Hore Hronom, dolu Hronom“ a prikrývku na motív dvoch oproti sebe sediacich vtáčikov. Niekoľko ďalších motívov navrhla Oľga Polašková, kancelárska úradníčka

⁴⁷ BOTÍK, ref. 38, s. 169.

Obr. 4: Prikrývka so zlatou čipkou, návrh Ema Marková. Spolok pre zveľaďovanie domácej výroby. Múzeum ľudovej umeleckej výroby ÚĽUV / foto Barbara Neumannová, ÚĽUV

spolku, či Anna Drobová, vyučená čipkárka. Za svoju prácu v oblasti návrhov nedostávali žiadnu odmenu.⁴⁸

Členmi spolku boli výrobné združenia Detva, Lipa, Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu v Skalici a kultúrne inštitúcie ako Živena, Zväz evanjelických ženských spolkov, Jednota slovenských žien a tiež hospodárske organizácie obchodnej a priemyselnej Komory, Ústredné družstvo a okresné živnostenské spolčenstvá.

Ďalšie aktivity realizovali v tkáčstve prostredníctvom dielni Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Turčianskom

Sv. Martine, založením rezbárskej dielne v Jurgove (1940), zakúpením dielne na vyšívanie a šitie bielizne v Liptovskom Sv. Mikuláši (1941) a jej rozšírením na pletiariku a papučiariku výrobu v Púchove. Spolok organizoval a podporoval aj výrobu koberec a hračiek. V Bratislave, Liptovskom Sv. Mikuláši a Banskej Bystrici mal aj svoje predajne a zúčastňoval sa na domácich aj zahraničných výstavách a veľtrhoch.⁴⁹

V roku 1945 bolo založené Ústredie Ľudovej a umeleckej výroby v Bratislave, v tom istom roku vymenoval minister priemyslu Ema Marková za podpredsedníčku ÚĽUV-u, ktorá v rámci predsedníctva zastávala funkciu úradujúceho člena pre Slovensko.⁵⁰ Spolok sa stal v zmysle dekrétu prezidenta republiky č. 110/45 členom ÚĽUV-u⁵¹ a na svojom valnom zhromaždení 30. 12. 1946 rozhodol, že v prípade svojej likvidácie majetok odstúpi technicko-hospodárskemu oddeleniu ÚĽUV-u. Od roku 1949 spolok postupne strácal svoju pôsobnosť a aj na základe vonkajších tlakov sa uznesením výborov jednotlivých družstiev v auguste 1951 a decembri 1952 rozhodol pre likvidáciu s tým, že jeho majetok, ako aj značnú časť pracovnej náplne prevezme ÚĽUV.

Existenciu tohto významného spolku, ktorý je pokladaný za priameho predchodcu ÚĽUV-u, právne ukončil výmer Povereníctva vnútra č. II/2-262-22/5-1953 z 25. 5. 1953.⁵²

Štátny ústav pre Ľudový priemysel

Zákon z roku 1943 o organizácii Ľudového priemyslu bol prvým legislatívnym ustanovením, ktoré upravovalo ústrednú organizáciu Ľudovej umeleckej výroby na Slovensku. Zákomom bol zriadený Štátny ústav pre Ľudový priemysel so sídlom v Turčianskom Sv. Martine, ktorý bol neskôr pričlenený k Štátnemu ústavu pre zveľaďovanie živností. Zákon určoval organizáciu výskum Ľudovej výroby v jednotlivých oblastiach Slovenska.⁵³ Zaujímavým materiálom, ktorý

⁴⁸ MARKOVÁ, Ema. *Činnosť spolku pre zveľaďovanie domácej výroby na Slovensku. Vjškumná správa č. 28.* Bratislava, 1957, s. 1-22.

⁴⁹ BOTÍK, ref. 38, s. 190.

⁵⁰ MARKOVÁ, ref. 48, s. 8.

⁵¹ V rámci spolupráce bolo založené v roku 1948 družstvo Kroj, ktoré na seba prevzalo úlohy spolku v rámci výroby v oblasti čipiek, modrotlačie, kožucho a krojov.

⁵² BOTÍK, ref. 38, s. 190.

⁵³ PODOBOVÁ, ref. 11, s. 5.

dokladal dôležitosť celej situácie a potreby vyriešenia organizácie ľudovej umeleckej výroby na štátnej úrovni bola *Zpráva o Zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v mesiaci jún 1943*. V rámci programu rokovania bola predložená *Zpráva národohospodárskeho a rozpočtového výboru o vládnom návrhu zákona o organizácii ľudového priemyslu*, ktorú predkladali poslanci Michal Klimko a rozpočtový poslanec Dr. Pavol Florek. Ústav mal byť ustanovizňou, ktorá bude „organizovať, podporovať a zveľaďovať všetky odvetvia ľudového priemyslu, spájať v sebe sociálne ciele s obchodne hospodárskymi“. Ústav nemal mať zárobkový charakter, jeho prvotnou úlohou mala byť organizácia a zveľaďovanie, usmerňovanie odbytu výrobkov ľudového priemyslu tak, aby ich ceny ostali pre výrobcu zabezpečené na primeranej výške.⁵⁴

Záslužná činnosť všetkých spomenutých inštitúcií a hlavne ľudí, ktorí za nimi stáli, postupne vytvorila priaznivé podmienky na podchytenie a zabezpečenie rozvoja ľudovej umeleckej výroby v celej jej šírke. Bez nich by sa nebolo možné pripraviť na komplexné podchytenie starostlivosti o ľudovú umeleckú výrobu na Slovensku, nakoľko všetky úspechy aj neúspechy, vzostupy aj pády dávali podnetný základ na vznik inštitúcie, ktorá by predstavovala novú etapu starostlivosti o ľudovú a umeleckú výrobu.

Túto etapu zaznamenalo vydanie Dekrétu prezidenta republiky č. 110/1945 z 27. 10. 1945 o organizácii ľudovej a umeleckej výroby, čím bola postavená na nové základy. Koncepciu organizácie výtvarného zdokonaľovania ľudových a umeleckých výrobkov, uzákonenú dekrétom, sformuloval Theodor Pistorius.⁵⁵ Následne bolo 23. 11. 1945 zriadené Ústredie ľudové a umelecké výroby ako celoštátna organizácia so sídlom v Prahe. Pobočka pražského ÚLUV-u bola v Bratislave založená 1. 12. 1945 pod názvom Ústredie ľudovej a umeleckej výroby. Pobočka bola hospodársky, administratívne a odborne samostatnou jednotkou, ale bez právnej subjektivity.⁵⁶ ÚLUV pôsobil ako centrála, ktorá zakladala družstvá, mala na zreteli hlavne združovanie drobnej, roztratenej výroby do väčších družstevných celkov so zámerom, že je ľahšie zlepšiť výrobu a pozdvihnúť životnú úroveň výrobcov pri jej organizovaní do celkov.⁵⁷ Členmi ÚLUV-u boli okrem družstiev aj jednotlivci a organizácie, ktorých činnosť spadala pod ľudovú umeleckú výrobu. Inštitúcia tak podľa zákona zabezpečovala ochranu a podporu ručnej a remeselnej výroby na území celého štátu a tiež naprieč všetkými odvetviami. Zákon a novo ustanovená inštitúcia mali garantovať aktivity, ktoré v predchádzajúcom období neprebíhali systematicky (a hlavne boli na rôznej úrovni a v rôznych oblastiach). To znamenalo, že rozdielnosť úloh a činnosti ÚLUV-u a predchádzajúcich ustanovizní spočívala hlavne v tom, že ÚLUV mal zahnúť starostlivosť o všetky odvetvia ľudovej umeleckej výroby na celom území Slovenska.

V súčasnosti je ÚLUV v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky ako organizácia, ktorá sa v rozličnej miere podieľa na ochrane, rozvoji a šírení ľudovej umeleckej výroby. ÚLUV vykonáva starostlivosť o tradičné remeslá na celoštátnej úrovni, prispieva k dokumentácii, archivácii, uchovávaniu a prezentácii tradičných ľudových

⁵⁴ Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. S SR 1939-1945. Tisky. [citované dňa 12. júna 2018]. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0762_00.htm

⁵⁵ MARKOVÁ, Ema. Zveľaďovanie výroby. In: ÚLUV 1946 – 1951. Práce Ústředí lidové a umělecké výroby 1946-1951. Praha : ÚLUV, 1952, s. 5.

⁵⁶ PODOBOVÁ, ref. 11, s. 6.

⁵⁷ MARKOVÁ, ref. 55, s. 5.

výrobných postupov, tiež významne pôsobí v oblasti vzdelávania a poskytuje aj akreditované kurzy tradičných remesiel.⁵⁸

Zoznam prameňov a literatúry (References)

Archívne pramene (Archival Sources)

- MÁJEK, František. *Kronika ÚĽUV 1945 – 1974. Výchumná správa č. 235, Múzeum ľudovej umeleckej výroby*. Bratislava, 1984 – 1985, 238 s.
- MARKOVÁ, Ema. Činnosť spolku pre zveďovanie domáckej výroby na Slovensku. Výskumná správa č. 28, Múzeum ľudovej umeleckej výroby. Bratislava, 1957, 69 s.
- OKRUCKÝ, Ján. *Spoločnosť Ľipa a jej zástoj v snahách o organizáciu slovenskej ľudovej umeleckej výroby. Výchumná správa č. 17, Múzeum ľudovej umeleckej výroby*. Bratislava, 1956, 39 s.
- STANO, Pavol. *Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu v Skalici. Výchumná správa č. 18, Múzeum ľudovej umeleckej výroby*. Bratislava, 1957, 36 s.
- STANO, Pavol. *Výchum ľudových bračiek. Výchumná správa č. 22, Múzeum ľudovej umeleckej výroby*. Bratislava, 1957, 19 s.

Literatúra (Bibliography)

- BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (1995). *Encyklopédia ľudovej kultúry na Slovensku 1*. Bratislava : Veda, 484 s. ISBN 80-224-0234-6.
- BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (1995). *Encyklopédia ľudovej kultúry na Slovensku 2*. Bratislava : Veda, 448 s. ISBN 80-224-0235-4.
- „DETVÁ“, Československý ľudový umelecký priemysel, úč. spol. Bratislava : Slovenská Grafia, b. n.
- MICHALIDES, Pavol a kol. (1985). *Výtvarná kultúra výroby*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 407 s.
- PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, Jarmila (1992). Ľudová výroba na Slovensku. Bratislava : Veda, 224 s. ISBN 80-224-0097-1.
- PETRAKOVIČOVÁ ŠIKULOVÁ, Agáta (2016). Hore Modrou maľovaná dlážka... alebo krátke zamyslenie nad modranskou keramikou. In: *Remeslo, umenie, dizajn*, roč. 17, č. 4, s. 12-13.
- SZABÓOVÁ, Nela (2018). Kvalita a originalita – Spolok Izabella. In: *Remeslo, umenie, dizajn*, roč. 19, č. 1, s. 21-23.
- SZABÓOVÁ, Nela (2018). Úspechy výšiviek z produkcie Spolku Izabella na medzinárodnom trhu. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, vol. 6, No. 1, s. 95-103.
- Ústredie ľudovej umeleckej výroby v Bratislave 1958 – 1988 : *Zborník k 30. výročiu vydania zákona o ľudovej umeleckej výrobe a umeleckých remeslách*. Tkáčik, Jozef (ed.). Bratislava : ŠPTÚ, 1988, 42 s.
- ÚĽUV 1946 – 1951. *Práce Ústredí ľudové a umelecké výroby 1946-1951*. Raban, Josef – Kotík, Jan (eds.). Praha : ÚĽUV, 1952, 127 s.

⁵⁸ Štatút ÚĽUV 2008. Štatút Ústredia ľudovej umeleckej výroby. Podľa platného Štatútu zabezpečuje rozvoj ľudovej umeleckej výroby vo všetkých oblastiach jej výskytu, vykonáva výskum, dokumentáciu, monitoring súčasných podôb ľudovej umeleckej výroby na Slovensku, poskytuje starostlivosť výrobcom v širokom rámci činností, zabezpečuje vzdelávanie v oblasti tradičných remesiel, vykonáva vydateľskú a knižničnú činnosť, múzejnú činnosť prostredníctvom Múzea ľudovej umeleckej výroby v Stupave. [citované dňa 13. júna 2018]. Dostupné na internete: http://www.uluv.sk/domain/flox/files/o-nas/povinne-info/statutULUV_2008.pdf

- VALENTOVÁ, Zora (2010). Lipa - účastinárska spoločnosť pre napomáhanie ľudového priemyslu. In: *Remeslo, umenie, dizajn*, roč. 11, č. 3, s. 16-18.
- ZELINOVÁ, Hana (2017). Bohuslav Šippich a kyjatická hračka. In: *Remeslo, umenie, dizajn*, roč. 18, č. 3, s. 14-16.

Internetové zdroje (Internet Sources)

- Elektronická encyklopédia. Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom.* Heslo Ľudová umelecká výroba. [citované dňa 11. júla 2018]. Dostupné na internete: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/ludova-umelecka-vyroba/>
- Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. S SR 1939-1945. Tisky. [citované dňa 12. júna 2018]. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0762_00.htm
- Štatút ÚEUV 2008. Štatút Ústredia ľudovej umeleckej výroby. [citované dňa 13. júna 2018]. Dostupné na internete: http://www.uluv.sk/domain/flox/files/o-nas/povinne-info/statutULUV_2008.pdf